

Jsou témata, která se zdají být na první pohled uzavřená, a kdyby skutečně byla, jak si například můžeme myslet po zrušení vojenské základní služby o ukončení služby civilní jako o rozhodnutí ve své době strategickém, je třeba jejich význam a důsledky alespoň retrospektivně zhodnotit a odvodit z nich poučení.

Ale jde skutečně už jen o historický fenomén? Není možný za jistých okolností její návrat, když právní povinnost vojenské základní služby zůstala?

Nová publikace Bohuslava Pernici navazuje na jeho předchozí práci **Profesionalizace ozbrojených sil: Trendy, teorie a zkušenosti**, Avis, Praha 2007 (viz recenze: *Vojenské rozhledy* 2/2007). Téma civilní služby zpracovává ve čtyřech kapitolách: Branná povinnost, vojenská a civilní služba; Služební povinnost – ekonomická zátěž, nebo přínos?; Civilní služba, stát a trh?; Budoucnost civilní služby. Obě práce tak tvoří provázaný celek.

Autor ve své publikaci prokazuje, že civilní služba jako specificky využívaný lidský potenciál nebyla u nás realizována v souladu nejen se zákonem č. 73/1990 Sb., o civilní službě, ale ani s existující koncepcí sociálně-tržního hospodářství a sociálního státu. Nemluvě o příliš liberální možnosti její volby a spravedlnosti jejího výkonu, zejména na začátku devadesátých let minulého století, a dokonce jejího masového odpouštění po přijetí zákona č. 587/2004 Sb., o zrušení civilní služby.

Civilní služba jako výjimka i jako alternativa

Autor v souladu s oprávněností zavedení civilní služby vychází z teze, „že tím, kdo rozhoduje o životě a smrti jiného člověka v ozbrojených silách, je vždy člověk, a je jeho nezpochybnitelným právem odmítnout zabíjení v rozporu se svým se svým přesvědčením nebo náboženským vyznáním, jehož hodnotami řídí svůj život“. Proto počínaje novověkem byla ve vyspělejších zemích možná služba beze zbraně nebo služba mimo ozbrojené síly. Tato praxe byla zároveň prevencí, aby tito lidé neodmítli bojovat přímo v průběhu vojenských operací, a tím ohrozili spolubojovníky i výsledky ozbrojeného střetnutí.

Zatímco za minulého režimu byla služba beze zbraně, zvláště na začátku padesátých let minulého století, pro značnou část mladých mužů trestem, po listopadu 1989 se pro odpor k ní pro přesvědčení či víru se stala možností. Ve zmíněných padesátých letech existovaly pomocné technické prapory, vojenské báňské oddíly, vojenské pracovní jednotky a později stavební, silniční a železniční vojsko. K tomu je třeba doplnit, že tyto jednotky jsou často *en bloc* považovány za pověstné PTP, ale ty existovaly v podstatě do poloviny 50. let (v roce 1952 tam bylo zařazeno 27 679 vojáků). Podobné jednotky byly i v Polsku a Maďarsku.

Od poloviny padesátých let se do těchto podobných jednotek mnoho vojáků hlásilo také dobrovolně, protože v nich existoval liberálnější režim a vojáci si tu vydělávali mnohonásobně vyšší odměny než bylo slušné vojáků v základní službě, dokonce srovnatelné s mladými vojáky s povolání. Tento záměr se jim většinou nedařil, zařazování bylo závislé na odvodních komisích.

Ekonomické důsledky vojenské základní služby

Nechuť či odpor k vykonávání vojenské základní služby nevyplývaly jen z přesvědčení, tj. odlišného chápání hodnot, a event. zvláště náboženské víry, ale také a mnohdy výrazněji z vědomí faktu, že mladý člověk tím přichází o finanční prostředky, které si za tu dobu mohl vydělat, délku praxe, možnost dalšího zvyšování kvalifikace či udržení, resp. získání přitažlivého pracovního místa.

Na druhé straně se často zapomíná a účelově přehlíží, že tu mohl získat na pracovním trhu dobře uplatnitelnou kvalifikaci, např. řidičskou s příslušným oprávněním, což je např. nyní příčinou nedostatku desetitisíců řidičů a vede k jejich přetěžování, zdravotním důsledkům z vyčerpání a vážným dopravním nehodám. Ale nejde tu jen o tuto profesi, ale mnohé další, jako opraváře, mechaniky, kuchaře, skladníky ap. Zaměstnavatelé také dávali a zčásti i dávají převážně přednost zaměstnancům, kteří mají za sebou vojenskou základní službu, nyní již profesionální, protože jsou lépe připraveni překonávat zátěžové situace v pracovním procesu.

V některých zemích, např. ve Finsku, bylo absolvování vojenské základní služby předpokladem k zaměstnávání ve státní správě. Je signifikantní, že bývalí vojáci byli u nás podle sociologického výzkumu třikrát úspěšnější při hledání zaměstnání než ti, kdo volili civilní službu; o něco delší její trvání se na tom může podílet nanejvýš zčásti.

U mladé mužské generace zrušením vojenské základní služby zároveň dochází k výraznému snížení fyzické a psychické odolnosti, což v moderní společnosti prohlubuje spolu se změnami charakteru pracovní činnosti trend k její další individualizaci, což dokládají sociologické a fyziologické výzkumy.

Civilní služba, stát a trh

Civilní služba je logicky spojena s dodržováním lidských práv. Kapitola srovnává, jak byla tato práva dodržována ve dvou rozdílných společensko-ekonomických systémech. Autor z ekonomického hlediska, tedy v ekonomických kategoriích, považuje výkon vojenské základní služby za výkon s povinným odvodem daně. To je v obou systémech stejné. Jiný je politický kontext. Zatímco socialistický stát využíval služby bez zbraně k řešení ekonomických potřeb a převážně chronických problémů, zvláště většinou v oborech s nedostatkem pracovníků, v demokratických zemích měl a má spíše sociální charakter, i když s nepřehlédnutelnými ekonomickými vazbami.

I když civilní služba pomáhala zároveň řešit politiku zaměstnanosti, právě proto, že se realizovala v oblasti sociální, byla i její prioritou. Zvláště v konkrétních aktivitách, jak autor uvádí, při integraci osob těžce zdravotně postižených a jejich rodin do normálního společenského života, při osobní asistenci těžce zdravotně postižených osob, zvláště dětí, pečovatelské službě a při jiných pomocných pracích ve prospěch sociálně vyčleněných menšin. To v současné době naplňuje i obsah tzv. lisabonské strategie Evropské unie. Z bezpečnostního hlediska je zajímavé i využití mladých lidí odmítajících vojenskou službu v integrovaném záchranném systému, resp. krizovém managementu.

Je škoda, jako je to i v jiných autorových publikacích, že se těmto zjevně a často primárně sociálním problémům může věnovat díky své ekonomické profesi, především z hlediska této vědní disciplíny. Minimálně by to stejně tak vyžadovalo pohled sociologický a psychologický,

jak se aktéři civilní služby s výkonem těchto aktivit vyrovnávali, a na druhé straně jak ji přijímali příjemci nebo konzumenti těchto sociálně zdravotních služeb.

O prospěšnosti civilní služby přesvědčuje výčet aktivit, ve kterých například probíhala ve Spolkové republice Německo: Sociální péče a pečovatelská služba (vykonávaly ji až dvě třetiny všech absolventů civilní služby), řemeslná činnost, zahradnické a zemědělské činnosti, obchodní a správní činnosti, činnosti v oblasti zaopatřování osob, ochrana životního prostředí, rozvážková služba, převoz nemocných a záchranná služba, pomocné sociální služby, individuální péče o těžce zdravotně postižené dospělé a děti. V Rakousku kromě uvedených aktivit je civilní služba vykonávána v péči o přestárlé občany, drogově závislé, sporadicky i ve vězeních, v bezpečnosti silničního provozu, v péči o památníky a hroby apod. V budoucnosti se tu má ve větší míře změnit na službu dobrovolnickou.

Budoucnost civilní služby

Aniž bychom podceňovali zpětnou či aktuální reflexi nejrůznějších témat, je jistě primární jejich predikce, a to zvláště proto, že na přelomu století a tisíciletí došlo ke zlomu v profesionalizaci většiny evropských armád. V Evropské unii je jich již profesionalizovaných dvě třetiny (osmnáct ze sedmadvaceti) a tento proces dále pokračuje. Je to zvláště v zemích, kde neexistoval miliční systém. Profesionalizace znamená i konec civilní služby.

Při existenci povinné vojenské služby existovaly jako alternativy služba beze zbraně, civilní služba a následně „dobrovolnictví“. Po jejich zrušení resp. omezení se proto nyní se objevují myšlenky o zavedení všeobecné služební povinnosti, což by si ovšem vyžadovalo samostatnou pozornost. Nabízí se i možnost nahradit školné všeobecně prospěšnou prací, jako se navrhuje např. v Rakousku, odpracovat si ji jednou směnou měsíčně v podobných aktivitách, jaké se realizovaly v civilní službě nebo nyní v dobrovolnictví.

Stejně jako předcházející Pernicova práce o profesionalizaci je tato o civilní službě nejen zajímavá, ale i z hlediska budoucnosti prospěšná. Je silná zvláště v ekonomickém pohledu na analyzovaný a hodnocený problém, v sociálním přístupu pak jen zčásti, problémy jen naznačuje. Vážnějším problémem je, že publikace civilní službu nehodnotí jako proces zároveň vážněji narušující výkon základní vojenské služby a chod ozbrojené instituce obecně. Bylo to patrné zvláště na začátku devadesátých let, kdy si vojáci v základní službě důvody odchodu z armády často vymýšleli svévolně a rozhodovali se pro ni i po nástupu k jednotkám mnohdy z nicotných důvodů. To narušovalo organizační strukturu jednotek, snižovalo úroveň vojenského výcviku a znechucovalo vojáky z povolání, což bylo i jednou z příčin, že i oni sami odcházeli do zálohy.

(Bohuslav Pernica, Fenomén civilní služby: nezabíjet pro stát, přesto sloužit národu. Univerzita obrany v Brně, 2007, 144 stran.)

dr. Antonín Rašek